

اطلاع‌رسانی الکترونیکی در سه دهه انقلاب اسلامی ایران

■ دکتر علیرضا طالب‌پور*

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

- بیس^۱ و سپس فاکس‌پرو^۲ نوشته می‌شد تا برنامه‌هایی مانند پاسکال، C و ++C مطرح شدند. با عمومی شدن ویندوز برنامه‌های جدید مانند ویژوال بیسیک و ویژوال ++C کارها را ساده کردند و در نهایت برنامه‌های تحت وب با تکنولوژی‌های جاوا، دانت^{۱۰} و یا پی‌اچ‌پی^{۱۱} با بانک‌های اس‌کی‌و‌ال^{۱۲} و مای‌اس‌کی‌و‌ال^{۱۳} و اوراکل و دیگر بانک‌ها مسیر رشد را با سرعت طی کردند.

مروری بر فعالیت‌های اطلاع‌رسانی الکترونیکی از آغاز تا کنون

متناسب با پیشرفت فناوری‌های سخت‌افزار، نرم‌افزار و شبکه، تغییرات مهمی نیز در تاسیس و مدیریت موسسات اطلاع‌رسانی الکترونیکی اتفاق افتاد که به مهم‌ترین آنها که باعث ایجاد جریان اطلاع‌رسانی الکترونیکی پیشرفته شدند، به ترتیب تاریخ اشاره می‌شود:

۱- در سال ۱۳۶۶ مهندس شریبانی با برنامه کامپیوتری خود، درباره قرآن که با کیفیتی بسیار مناسب ارائه شده بود، توانست نقش موثری در پیدایش اطلاع‌رسانی الکترونیکی در ایران ایفا کند.

۲- در سال ۱۳۶۷ مرکز تحقیقات رایانه‌ای علوم اسلامی تاسیس شد و در سال ۱۳۶۸ با تهیه فهرست موضوعی الکترونیکی از ده جلد اول کتاب بحارالانوار، اولین قدم اساسی را در این راه برداشت. این موسسه در سال ۱۳۶۸ زیر نظر مقام معظم رهبری قرار گرفت و اکنون یکی از بزرگترین موسسات اطلاع‌رسانی الکترونیکی در حوزه دینی است.

۳- در همین سال موسسه باقرالعلوم وابسته به سازمان تبلیغات اسلامی در قم برنامه اطلاع‌رسانی الکترونیکی کتاب را آغاز نمودند که چند سال بعد با برنامه‌ای به نام «هادی» آن را عرضه کردند.

۴- در سال ۱۳۶۸ بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی نیز با ارائه بعضی فهرست‌های روایات که به کمک رایانه تنظیم

با پخش سخنرانی‌های حضرت امام (ره)، از طریق تلفن و نوارها بین مردم، در زمان انقلاب، در واقع اطلاع‌رسانی الکترونیکی آغاز شد. در زمانیکه خفقان و محدودیت شدید در کشور حاکم بود، این فناوری سبب شد تا از این طریق اطلاع‌رسانی مؤثری صورت گیرد. البته در دوره‌های بعد، اطلاع‌رسانی الکترونیکی بیشتر به‌مواردی اطلاق شد که از ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات مانند رایانه، تلفن همراه و شبکه استفاده می‌شد. در این یادداشت ورود رایانه‌های شخصی، رشد امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و زیرساخت اطلاع‌رسانی و نحوه نضج‌گیری حرکت اطلاع‌رسانی الکترونیکی می‌پردازیم و در پایان پیش‌بینی از وضعیت اطلاع‌رسانی در آینده مطرح می‌شود.

زیر ساخت اطلاع‌رسانی

در سال ۱۳۶۶ تقریباً با ورود رایانه‌هایی مانند ان.سی.آر.^۱ و آی.بی.ام.^۲ مدل‌های ۸۰۸۶ و ۸۰۸۸، رایانه‌ای ایرانی به نام لاله ۸ در مرکز تحقیقات - مخابرات ایران طراحی و ساخته شد. سرعت این رایانه و رایانه‌های دیگری که از خارج آمده بودند کمتر از ۱ مگا بایت^۳ و حافظه اصلی آن نیز بین ۶۴ تا ۶۴۰ کیلوبایت بود. همچنین حجم هارد دیسک موجود در این ایام ۲۰ مگابایت بود که، بیشتر برای نگهداری اطلاعات بانک‌هایی مانند اطلاعات پرسنلی و یا مالی موسسات کوچک استفاده می‌شد. شبکه ناول^۴ به‌طور تقریبی در سال ۱۳۶۸ کاربردی شد و سیستم عامل ام.اس.داس^۵ تا سال ۱۳۷۱ همچنان در بورس بود. در همین سال‌ها بود که کارت صوتی و فیلم و لوح فشرده نیز کاربردی شد. در سال ۱۳۷۶ استفاده از اینترنت در ایران عمومیت یافت و خطوط پرسرعت ای^۶ در ۱۳۷۹ قدری از مشکلات سرعت، کاست. ای.دی.اس.ال^۷ از سال ۱۳۸۲ در دسترس قرار گرفت و هم‌اکنون شبکه اینترنت ملی به همراه شبکه اینترنت در سراسر کشور، به مشتاقان بسیاری خدمات خود را عرضه می‌کند. از نظر نرم‌افزاری نیز بانک‌های اطلاعاتی بیشتر با دی

با پخش سخنرانی‌های حضرت امام (ره)، از طریق تلفن و نوارها بین مردم، در زمان انقلاب، در واقع اطلاع‌رسانی الکترونیکی آغاز شد

شده بود فعالیت اطلاع‌رسانی کامپیوتری خود را آغاز نمودند.

۵- در همین سال آیت‌الله عمید زنجانی در موسسه خود فعالیت بسیار گسترده‌ای را برای اطلاع‌رسانی همه جانبه بر روی منابع اسلامی آغاز کردند که همچنان ادامه دارد.

۶- در سال ۱۳۶۹ مرکز معارف قرآن چند برنامه کامپیوتری در رابطه با قرآن و دایرةالمعارف آن آغاز نمودند که در سال ۱۳۷۰ به بهره‌برداری رسید.

۷- در همین سال معجم فقهی حضرت آیت‌الله العظمی گلپایگانی شروع شد که چند سال بعد با ارائه برنامه مربوطه، یکی از بهترین و موثرترین اطلاع‌رسانی را برای کتب فقهی ارائه نمودند. این برنامه محقق را در هر موضوعی (علاوه بر اینکه مشخصات کتابشناختی کتاب مربوطه را نشان می‌دهد)، به پاراگراف و حتی جمله مربوطه راهنمایی می‌کند.

۸- موسسه خانه کتاب^{۱۴} در سال ۱۳۷۰ برنامه جامع کامپیوتری روایات را آغاز کرد که موفقیت‌های بسیار خوبی داشت و توانست برای اولین بار معجم لفظی مجموعه ۱۱۰ جلدی بحارالانوار را ارائه کند. همچنین برنامه جامع تفاسیر نیز دیگر محصول این موسسه می‌باشد. این موسسه در سال ۱۳۷۲ یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های اطلاعاتی حوزه کتاب را طرح‌ریزی کرد و در حال حاضر روزآمدترین بانک اطلاعاتی حوزه نشر محسوب می‌شود.

۹- در سال ۱۳۷۱ موسسه تحقیقاتی امام رضا علیه‌السلام تاسیس شد، و توانست مسیر جدیدی را طی کند و با کمک نرم‌افزارهای تحت ویندوز و بر روی لوح فشرده برنامه‌های متنوعی را در زمینه‌های گوناگون فرهنگی عرضه کند. این موسسه در سال ۱۳۸۱ به موسسه تبیان پیوست و توانست تا این سال بالغ بر ۵۰ نرم‌افزار به زبان‌های فارسی، عربی، انگلیسی و اردو عرضه کند. فعالیت‌های موسسه امام رضا شروع خوبی بود برای موسسات بیشماری که برنامه‌های متعددی را در زمینه اطلاع‌رسانی عمومی (ادبیات، هنر، معماری، سرگرمی و ...) ارائه کردند.

۱۰- موسسه یاسین در سال ۱۳۷۳ مسیر موسسه امام رضا را پیمود و اکنون نیز یکی از مهمترین موسسات اطلاع‌رسانی خصوصی در کشور می‌باشد.

۱۱- موسسه اطلاع‌رسانی آل‌البیت در سال ۱۳۷۸ تاسیس شد و مدیریت آن را نگارنده به‌عهده داشت. این موسسه اولین موسسه اطلاع‌رسانی بود که با سرمایه‌گذاری جدی و با شعب متعدد در کشور و حتی خارج از کشور و با استفاده از فناوری روز و از فرصت به‌دست آمده در فضای سایبر توانست

اطلاع‌رسانی بسیار خوبی را در زمینه دینی در سراسر جهان انجام دهد.

۱۲- در سال ۱۳۷۹ موسسه پایگاه اطلاع‌رسانی اسلامی (پارسا) تاسیس شد که در فرصت کوتاهی توانست کتابشناسی موضوعات مختلف را تهیه کرده و در پایگاه اطلاع‌رسانی خود خدمات شایسته‌ای را ارائه کند.

۱۳- در سال ۱۳۷۹ مرکز اسناد و مدارک علمی کشور (پژوهشکده فعلی) وابسته به وزارت علوم، اطلاع‌رسانی پایان‌نامه‌های دانشجویی و بعضی مدارک علمی کشور را در پایگاه اینترنتی خویش آغاز نمود که اکنون با بیش از ۶۰۰ هزار مدرک علمی که نزدیک به ۱۲۰ هزار مدارک آن پایان‌نامه می‌باشد، جایگاه ویژه‌ای در اطلاع‌رسانی مدارک علمی دارد.

۱۴- مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فنون شیراز در سال ۱۳۷۹ عملاً با سبکی جدید و همکاری مناسب با دیگر موسسات اطلاع‌رسانی، توانست پایگاه معتبری را برای یافتن اطلاعات مربوط به کتب، نشریات و دیگر منابع علمی ایجاد کند.

۱۵- در سال ۱۳۸۰ موسسه تبیان آغاز به کار کرد که اکنون بزرگترین موسسه اطلاع‌رسانی کشور در زمینه‌های متنوع فرهنگی می‌باشد. این موسسه با شبکه اختصاصی خود در ۳۰ استان با مرکز داده منحصر به‌فرد خود و با محتوای غنی در زمینه‌های دینی و عمومی و با کتابخانه رقومی منحصر به‌فرد خود که بالغ بر ۵۰ هزار جلد کتاب و مقاله را شامل می‌شود و با اطلاع‌رسانی کامل به متن کتاب و مقاله توانسته است بیش از سی‌صدهزار مشترک را جذب کرده و روزانه بیش از سیصد و پنجاه هزار بازدیدکننده داشته باشد.

۱۶- سازمان اسناد و کتابخانه ملی در سال ۱۳۸۵ موفق شد برنامه اطلاع‌رسانی خود را با نام «رسا» عرضه کند که در آن دسترسی به اطلاعات کتابشناختی (متادیتا) منابع مختلف امکان‌پذیر می‌باشد. همچنین ارائه بانک کتاب‌شناسی ملی توسط این سازمان از اقدامات ارزنده در حوزه استانداردسازی برای اطلاع‌رسانی الکترونیکی قلمداد می‌شود. در سال ۱۳۸۷ به‌دستور ریاست سازمان طرح رقومی‌سازی کل سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، برای دسترسی عموم به کلیه منابع با متن کامل به نام طرح حافظه ملی رقومی (حرم) شروع شد که قرار است تا سال ۱۳۹۲ به بهره‌برداری قابل قبول برسد.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در اطلاع‌رسانی الکترونیکی، مؤسسات دینی بسیار قویتر و پر حجمتر از

موسسه خانه کتاب در سال ۱۳۷۰ برنامه جامع کامپیوتری روایات را آغاز کرد که موفقیت‌های بسیار خوبی داشت و توانست برای اولین بار معجم لفظی مجموعه ۱۱۰ جلدی بحارالانوار را ارائه کند

سازمان اسناد و کتابخانه ملی در سال ۱۳۸۵ موفق شد برنامه اطلاع‌رسانی خود را با نام «رسا» عرضه کند که در آن دسترسی به اطلاعات کتابشناختی (متادیتا) منابع مختلف امکان‌پذیر می‌باشد

به یکی از بهترین منابع تحقیق تبدیل خواهند شد، ولی چالش اصلی در تبدیل منابع فیزیکی گذشته به صورت الکترونیکی می‌باشد که ممکن است مدت‌ها طول بکشد تا مرکز و یا مؤسسه مسئولی، راه‌حل مناسبی را برای آن بیاندیشد. که سرمایه‌گذاری در این قسمت برای پژوهش و یافتن راه مناسب، خدمتی مهم به فرهنگ کشور خواهد بود.

توجه به حقوق مؤلفین و رعایت آن مسئله بسیار مهمی خواهد شد و اگر به این سمت پیش رویم که به این حقوق احترام گذاشته و آن را رعایت کنیم، شاهد انقلابی در عرصه تولید محتوا و تبدیل محتوای قبلی و اطلاع‌رسانی مناسب درباره آن خواهیم بود.

و. به علت حجم عظیم اطلاعات چاره‌ای برای استاندارد کردن آنها و افزودن مشخصات اطلاعاتی مناسب برای آن نخواهیم داشت به‌جز استفاده از روش‌های هوشمند و استفاده از مفهوم اساسی وب ۲، که همانا تکیه بر نیرو و پتانسیل افراد مستقل با ایجاد زیرساخت قوی و مناسب می‌باشد.

در خاتمه ضمن عذرخواهی از کلیه افراد و یا مؤسسه‌هایی که در اطلاع‌رسانی الکترونیکی نقش داشتند، که اینجانب آنها را از قلم انداخته‌ام، امیدوارم هر چه سریعتر با انجام مقدمات لازم و با بسیج همگانی بتوانیم فرهنگ غنی ایرانی و اسلامی خود را با اطلاع‌رسانی مناسب در اختیار تمامی جهانیان قرار دهیم. ان شاء الله.

پی‌نوشت‌ها:

* . Talebpour@sbu.ac.ir

- 1 . NCR
- 2 . IBM
- 3-Mega byte
- 4 . NOVEL
- 5 . MS-DOS
- 6 . E1
- 7 . ADSL
- 8 . Dbase
- 9 . Foxpro
- 10 . .NET
- 11 . Php
- 12 . SQL
- 13 . MySql

۱۴ . خانه کتاب در سال ۱۳۷۲ رسماً به ثبت رسید

مؤسسات دیگر عمل کرده‌اند و اکنون کلیه منابع اسلامی در فقه، اصول، روایت، تفسیر، رجال، لغت و .. با متن کامل به صورت لفظی و موضوعی در اینترنت و لوح فشرده قابل دسترسی است در حالی که این مسئله برای محتوای فرهنگی به معنای اعم آن اتفاق نیفتاده و ممکن است سال‌ها طول بکشد تا این فاصله از بین برود. در این میان فعالیت اخیر سازمان اسناد و کتابخانه ملی (طرح حرم) مهمترین حرکت در کشور به سمت اطلاع‌رسانی کامل برای محققین و با استفاده از فناوری روز می‌باشد.

البته افراد و مؤسسات دیگری هستند که هم در حوزه مسایل اسلامی و هم در حوزه فرهنگ عمومی فعالیت کرده و می‌کنند که از جمله آنها به مؤسسات پارس آذرخش، رای‌مهر، نوسا و کاوش که در حوزه تولید برنامه کامپیوتری اسناد و کتابخانه فعالیت می‌کنند، اشاره کرد. همچنین موسساتی در نمایه کردن مقالات نشریات مختلف علمی - پژوهشی و دیگر نشریات کشور فعال بودند که عمدتاً از سال ۱۳۶۸ (سازمان مدارک فرهنگی) شروع به فعالیت کردند و با فراز و نشیب‌های متعددی روبرو شدند که لازم است از فعالیت‌های آنها نیز ق‌ردانی شود.

آینده اطلاع‌رسانی الکترونیکی در ایران

با توجه به رشد سریعی که زیرساخت‌های ارتباطی از یک طرف و تولید محتوای رقمی از طرف دیگر در ایران داشته و در آینده نیز این رشد ادامه خواهد یافت، می‌توان موارد زیر را پیش بینی کرد:

الف. ارتباطات با کیفیت بسیار خوب در انتقال متن، صدا و تصویر توسط تلفن همراه و انواع رایانه سبب خواهد شد که هر محقق بتواند در هر زمان و هر مکان به بانک‌های مورد نظر خود دسترسی پیدا کند.

ب. حجم اطلاعات رقمی شده بسیار افزایش پیدا خواهد کرد و نحوه اطلاع‌رسانی و آدرس‌دهی به شیوه سنتی و با استانداردهای فعلی که در مراکز اصلی مانند کتابخانه ملی ارائه می‌شود، کافی نخواهد بود. توقع و نیاز محقق به راهنمایی شدن به متن منبع در حد صفحه و پارگراف (بسته به منبع) سبب خواهد شد که استانداردهای جدید مطرح شود.

ج. استانداردهایی که بر اساس محتوای الکترونیکی ایجاد شده‌اند خود را بر دیگر استانداردها تحمیل می‌کنند.

د. اطلاعاتی که از ابتدا به صورت الکترونیکی تهیه شده‌اند با ساماندهی مناسب و با استفاده از روش‌های هوشمند